

Jegyzetek

1. Lásd J. Douarché: LES TRIBUNAUX CIVILS À PARIS SOUS LA RÉVOLUTION. 2 kötet. 1905–1907.
2. „*Annales d'hygiène publique et de médecine légale*”, az első kötet (1827) preambuluma.
3. Paul Cahen: LES IDÉES CHARITABLES AU XVIIe ET XVIIIe SIÈCLES À PARIS. Macon, 1900.
4. E. Fodéré: ESSAI SUR LA PAUVRETÉ DES NATIONS. 1825. 556.
5. Az okfejtés Chalmerstől, Malthus egyik tanítványától való: idézi De Gérando báró a TRAITÉ DE BIENFAISANCE PUBLIQUE első kötetében (1839).
6. E „hitvallás” az *Annales de la charité* legelső számának (1844) bevezetőjéből való. Az *Annales* a *Société d'économie charitable* folyóirata volt.
7. T. H. Malthus: AN ESSAY ON THE PRINCIPLE OF POPULATION. London, 1798.
8. W. Godwin: AN INQUIRY CONCERNING POLITICAL JUSTICE AND ITS INFLUENCE ON GENERAL VIRTUE AND HAPPINESS. London, 1793. 2 kötetben.
9. De la Farelle: DU PROGRÈS SOCIAL. 1839. 2 kötetben; illetve PLAN D'UNE RÉORGANISATION DISCIPLINAIRE DES CLASSES LABORIEUSES. 1842.
10. Charles Dupin: L'OUVRIÈRE. 1828.
11. Uo.
12. L. de Guizart: RAPPORT SUR LES TRAVAUX DE LA SOCIÉTÉ DE MORALE CHRÉTIENNE PENDANT L'ANNÉE 1823–1824. 22–23.
13. A fordítás igen gyarló módon tükrözi a szójátékot: libre penseur = szabadgondolkodó (férfi); libre panseuse = szabad (önkéntes) sebkötöző (nő). (*A ford.*)
14. Az *Oeuvres des dames du Calvaire* az 1900-as Világkiállítás alkalmából készült kiadványából.
15. De Gérando báró: LE VISITEUR DU PAUVRE. 1820.
16. F. Passy és A. Molinari: DE L'ENSEIGNEMENT OBLIGATOIRE. 1859.
17. L. A. Meunier: LUTTE DU PRINCIPE CLÉRICAL ET DU PRINCIPE LAÏC. 1861.
18. Uo.
19. Lásd Jourdan: DISCUSSION À L'ASSEMBLÉE NATIONALE LÉGISLATIVE DE LA LOI DE 1850 SUR L'ASSAINISSEMENT DES LOGEMENTS. 1879.
20. Othenon d'Haussonville: LE VAGABONDAGE DES ENFANTS ET LES ÉCOLES INDUSTRIELLES. 1878.
21. Gustave Flourens (1838–1871) francia politikus és író, a Kommün leverésekor meggyilkolták. (*A ford.*)

Gottfried von Strassburg

TRISTAN

Részlet a verses regényből*

Fordította és a jegyzeteket írta Márton László

Az istenítélet

15050

Megmondom nyíltan s igazán,
 hogy nincs az a csípős csalán,
 mely úgy éget és oly komisz,
 mint a szomszéd, aki hamis,
 és senki oly sokat nem árt,
 mint a lakótárs, ha csalárd.

* Lásd Márton László tanulmányát februári számunkban.

- 15055 Úgy értem, abban él csalárdtság,
 ki úgy tesz, hogy barátnak lássák,
 de szívében rosszat kohol.
 Ilyen társ maga a pokol,
 mert azzal tölt ő minden percet,
 hogy a szájából mézet perget,
 de mérget csepegtet fullánkja.
- 15060 A mérgezett irigység rántja
 a barátját balszerencsébe:
 minden dolgának ez lesz vége,
 mit hall a fül, mit lát a szem,
 és nincs ellene védelem!
- 15065 Ám az olyan embert, aki
 nem titkolva mutatja ki
 rossz szándékát haragosának,
 aligha nevezném csalárdnak.
 Aki ellenségének nyíltan árt,
 kevésbé tud okozni kárt.
- 15070 Ám aki rossz szívvel bizalmat elnyer,
 attól óvakodják az ember!
- 15075 Így tesz Melot és Marjodo.
 A két hazug szemforgató
 Tristannal ismét sok időt
 rosszat forralva együtt tölt.
 Ajánlgatja ez is, az is
 – miközben szándékuk hamis –
 barátságát, szolgálatát.
- 15080 Ám Tristan veséjükbe lát.
 Őket vigyázattal tekinti,
 és Isoldát is vigyázatra inti:
 „Szívem királynéja – így szól –, figyelj!
 miattad is, miattam is ügyelj
- 15085 minden szavadra és mozdulatodra!
 Nagy veszélyektől vagyunk közrefogva,
 amelyek minket fenyegetnek.
 Mérges kígyók, ketten is, tekeregnek
 galamb képében, mézesmázosan,
 hízelegve folytonosan.
- 15090 Ha látod ezeket, légy résen,
 királyném és gyönyörűségem!
 Hol a háznépnek arca van,
 s attól, mint galambfi, olyan,
 de farka hasonlít kígyó fiához,
 ott jégverés ellen imádkozz,
 és halál ellen, mely váratlanul jön!
 Szép Isolda, én kedves úrnóm,
 légy magadra nagyon vigyázó,

- 15100 ha jön Melot, a csúszómászó,
s ha jön Marjodo, a kutya!"
Találó Tristan e szava:
emez kutya, amaz meg kígyó.
Ez is, az is csapdát állító
- 15105 a szeretőknek egyfolytában,
mindkettejük minden mozdulatában
és minden cselekedetében,
ahogy kutya és kígyó teszi éppen.
Ha látás van, ha vakulás,
- 15110 mind a kettejük vermet ás.
Markét izgatják és uszítják,
addig, míg újólág felszítják
gyanúját, bizalma meging,
balsejtelemben él megint,
- 15115 s így a szeretők együttléteit
lesve, nekik ismét csapdát terít.
- Gonosz tanácsaikra hallgatott
Marke, és egy nap eret vágatott,
s vele együtt Isold és Tristan.
- 15120 Nem sejtették, hogy ebből aztán
nekik nagy bajuk származik,
mely épp előkészítettik.
Nem látták, hogy készül a csapda.
Nyugalom vár a meghitt kis csapatra
- 15125 a közös vérvesztés után,
úgyhogy az egész nap során
szó nélkül fekszenek kényelmesen.
A következő éjjelen,
mikor a kíséret elszállingózott,
- 15130 s Marke alváshoz bezárkózott,
más nem is maradt a lakrészben,
mint azt előre vették észben,
senki, csupán Isold és Marke
és Tristan és Melot, a törpe
- 15135 és egy gyermeklány és Brangaene.
Gyertya, mécses – nehogy a fénye
az alvók álmát megzavarja –
egy függönnyel van eltakarva.
Mikor a harang hajnaltájt
- 15140 matutinumra hívta a királyt,
Marke, nagy töprengés között
néma csöndben felöltözött,
s szólt Melotnak: vegyen ruhát magára,
és menjen vele hajnali imára.
- 15145 Mikor Marke fölkel az ágyból,
Melot lisztet vesz, és markából

- a padlót azzal körbehinti,
 hogy ha bárki megközelíti
 az ágyat, vagy abból kilép,
 15150 nyomai látsszanak eképp.
 Majd elmennek templomirányba.
 Vajmi kevésbé az imára
 fordul figyelmük java része!
 Brangaene rögtön veszi észre
 15155 a lisztet, és hogy az kelepce.
 Tristanhoz lopózik sietve,
 figyelmezteti nyomatékosan,
 majd ágyába visszaoson.
 Tristan számára e kísértés
 15160 nagy nyomorúság és nagy sértés.
 Szíve, a hevesen verő
 színültig van vággyal a drága nő
 iránt, és egyre azt fontolja:
 hozzá eljutni mód hogy volna?
 15165 Ő igazolja azt a példát,
 mely szerint a Szerelem nem lát,
 s hogy nem számít semmi veszély,
 ha tűzforró a szenvedély.
 „Ó jaj – magában így szólalva meg,
 15170 kérdi –, Úristen, mit tegyek,
 mikor itt ez az átkozott csel?
 Vállalnia súlyos kockázatot kell,
 aki ilyenkor vakmerő a vágyban!”
 Fogja magát, feláll az ágyban,
 15175 s minden szempontot mérlegel,
 Isoldhoz miképp juthat el.
 Oly világos volt a hajnal hasadta,
 hogy a lisztet ő is láthatta.
 Úgy véli: nagy a messzeség;
 15180 egy ugrás ahhoz nem elég.
 Oda nem léphet: van annyi esze.
 Mégis el kell döntenie,
 melyik jobb a kettő közül.
 A két lába egymás mellé feszül,
 15185 s nagy lendülettel ugrik ő itt.
 A Szerelemtől vak Tristan erőit
 a harcjáték s az ütközés
 meghaladja: ezekhez ő kevés.
 Magát a másik ágyra átvette,
 15190 a játszmat mégis elvesztette,
 merthogy felszakadt az ere,
 s majd nagy bajok járnak vele,
 s belőle nagy bánat lesz eredő.
 Ágyterítő és lepedő

- 15195 és az egész ágy csupa vér,
s a vér mindent megfest, amit csak ér.
Tócsái ezt is, azt is festik.
Tristan alighogy odafekszik,
bárony és selyem ágyruha,
15200 az ágyhuzat és a ciha:
minden, de minden csupa vérfolt.
Tristan visszaugrik oda, ahol volt,
s fekszik ágyában forgolódva
napkeltéig gondban, aggódva.
- 15205 Marke csakhamar visszajön.
Szemlét tart a padlókövön.
Nézi, hogy van-e nyom a liszten,
és úgy látja, hogy semmi sincsen.
De mikor azt is megteszi,
15210 hogy ágyát szemügyre veszi,
látja, hogy vér és vér borítja.
Ez őt igen elszomorítja.
„Úrnóm – így szól –, világosíts fel engem:
ez, amit látok, mit jelentsen?
15215 Hogy került ide ez a vér?” –
„Fölszakadt karomon az ér:
csak most állt el az áradatja!”
A király Tristan ágyát tapogatja,
ide- és odanyúl keze,
15220 hadd tudja, ez nem tréfa-e.
„Tristan úr – ezt kiáltja –, talpra!”
És az ágytakarót felhajtja,
s lám, azt is véresnek találja.
Többé szóra nem nyílik szája.
15225 Otthagytja fekvé Tristant, és elfordul.
Elméje és kedélye zordul
megtelik súlyos gyötrelemmel.
Töpreng s töpreng, mint olyan ember,
ki borzasztó fölfedezésre készül.
- 15230 Gyanúját addig hajszolta, míg végül
a bánatba belefutott.
Pedig még ekkor sem tudott
Tristan és Isold szerelméről
és kettejük igaz történetéről,
15235 csak annyit, amennyit mutat a vér,
s ez bizonyítéknak nem sokat ér.
Gyanakvása és kételye,
mely sokáig nem járt vele,
most ismét itt van lelkére hanyatlón.
- 15240 Mivelhogy nincs lábnyom a padlón
az ágy előtt, ahova liszt van öntve,

- azt gondolja, unokaöccse
 semmiképpen sem lehet vétkes.
 De látva, hogy Isolda ágya véres,
 15245 s Tristané szintén csupa vér,
 lelkébe rögtön visszatér
 a gyanakvás és a harag:
 ilyenek a kétkedő férfiak.
 A kétség miatt tétova:
 15250 fordul ide, fordul oda,
 még azt sem tudva, mit akar,
 vagy mit higgyen el egyhamar.
 Ágyában ugyan megtalálta
 15255 annak jelét, hogy folyhatott találka,
 csakhogy az ágy előtt, a padlón
 nem volt sem ilyen, sem olyan nyom.
 Az igazság, amit csak sejtett,
 neki egyszerre látható és rejtett.
 15260 Igazság s hazugság egyként becsapja:
 kezébe egyiket sem kapja.
 Bár van sejtelme mindkettő iránt,
 nélkülozi mindkettőt egyaránt.
 Nem akart *bennük* látni vétkezőket,
 de fölmenteni sem akarta őket.
 15265 A kételkedőt e bánatja
 szívében-lelkében szaggatja.
- Marke, a megzavarodott
 folyton azon tanakodott,
 és járatta az eszét rajta:
 15270 ha nyílna rá mód, az mifajta,
 hogy bizonyosságra találjon,
 s gyanújának végére járjon,
 s mi a mód, mely minden kétséget
 15275 levesz róla, hogy érne véget,
 és miképp oszlathatja el
 az udvar sejtését, amely
 tőle sem áll korántsem távol,
 feleségéről, Isoldáról
 s Tristanról, ki unokaöccse.
 15280 Főembereit hívja össze,
 kikre számíthat komolyan,
 és elmondja nekik, mi baja van,
 s hogy ez az egész mendemonda
 az udvarból ered, és rontja
 15285 az ő királyi hírnevét,
 s rossz hírbe hozza hitvesét.
 S azt mondta, hogy ő úgy gondolja:

- mióta a vád Tristan és Isolda
ellen az emberek közé lopózkodt,
15290 s az országban elharapózkodt,
bizony, addig a királynénál
nem étkezik, és vele nem hál,
míg Isold be nem bizonyítja
nyilvánosan, hogy ártatlan és tiszta.
15295 Mindegyiktől kérte tanácsát:
Isold iránti gyanakvását
miképp juttassa úgy dűlőre,
hogy az válják becsületére,
akár ez lesz a dologból, akár az.
15300 Barátaitól ez a válasz,
s a hívei is ezt mondják sorjában:
London városban, Angliában
hívasson össze zsinatot,
s kérje meg az összes papot,
15305 az összes püspököt, apátot,
egyházi jogban tisztán látót,
hogy adjanak választ bajára.
Össze is hívják London városába
a zsinatot vagy törvényszéket
15310 akkorra, mikor a május ér véget;
ez a hét a pünkösöd utáni.
Egyházi személy és világi
nagy tömegben megjelenik,
és mindannyian követik
15315 a királyt, kinek meghívása ment.
Ott Markével Isold is megjelent,
mindkettő félve és szorongva.
Ez is, az is merül nagy gondba.
Isoldát erősen ijeszti,
15320 hogy életét és becsületét veszti;
Markének nagy az aggódása,
hogy boldogsága és uralkodása
és egész méltósága csorbul,
ha Isolda sorsa úgy fordul.

[A londoni püspök azt tanácsolja a királynak, vonják nyilvánosan kérdőre Isoldát, ő pedig kijelenti, hogy bármilyen módon kész igazolni magát.]

- Szól a király: „Úrnóm és hitvesem,
hadd fogjalak a szavadon!
15520 Ha azt az elégtételt kaphatom,
mit beszéded az imént javasolt,
úgy arra kérlek, szavatold!
Járulj ide azonnal,
s vesd alá magad bizalommal

- 15525 tüzes vas próbatételének,
mit rendelünk Isten ítéletének!”
A királyné ezt meg is tette,
magát a próbának alávetette,
mely ezek szerint rá hárulna
- 15530 a zsinattól számított hat hét múlva
egy Carleon nevű városban.
A király és a bárók mostan
mennek, a zsinat széteszolva.
Ott marad egyedül Isolda
- 15535 szorongások és félelmek között.
Szorongás és félelem költözött
belé, s ránehezült szívére.
Félve tekintett jó hírére,
és titkolt szorongásban élt Isolda:
- 15540 vajon igaztalan mivolta
megigazul vagy beigazolódik?
E két dolog miatt aggódik,
és nem tudja, hogy mihez kezdjen.
Fordul Krisztushoz a kereszten:
- 15545 kettős gondját Annak ajánlja,
ki a bajbajutottat megsajnálja.
Tőle vár menekvést, a Segítőtől:
erősen imádkozik, böjtöl
nagy bajában és félelmében.
- 15550 Ez a helyzet, mikor fejében
megfordul egy igen eszes csel,
bízván abban, hogy Isten nemesember.
Így hát írt és elküldetett
Tristannak egy üzenetet,
- 15555 amelyben megírta neki:
jöjjön, ha szerét ejtheti,
aznap reggelre Carleonba,
mikor ott kiköt Isold kompja,
és keresse meg őt a parton.
- 15560 Így is lett. Tristan, arra tartón,
hordja zarándokok ruháját.
Bekormozta és kitömte orcáját:
megváltozott az egész külleme.
Érkezik Marke és Isold vele,
- 15565 és elérvén a cölöpöt,
amikor a komp ott kiköt,
Isolda a zarándokot meglátja,
s rájön, hogy ez az ő barátja.
Mihelyt a komp a partot éri,
- 15570 Isold parancsolja és kéri,
hogy a zarándokot a kikötőben,

- ha van neki ereje bőven,
 s izomzata látszik elégnek,
 Isten szent nevében kérjék meg,
 15575 hogy a királynét vigye ő le
 a hajóról a kikötőbe.
 Míg nem rendeződik ügye,
 nem akarja, hogy udvaronc vigye.
 Mindenki ordibál, üvöltöz:
 15580 „Szent férfiú, gyere ide a hölgyhöz!
 Vidd le az úrnónket a partra!”
 Ő úgy tesz, ahogy az udvar akarta.
 A királynét, ki úrnője neki,
 szépen karjaiba veszi,
 15585 s gázol vele a part felé le.
 Isolda súgja gyorsan a fülébe:
 ha partra lép, mely nincs már messze,
 ott vele együtt rogyjon össze,
 s együtt bukjanak a fővényre,
 15590 bármi lesz is következménye.
 És Tristan cselekszik eképp.
 A hídról mihelyt partra lép,
 a zarándok ott összerogy,
 mint kinek az ereje fogy,
 15595 és úgy intézi a bukást,
 hogy a királyné oldalvást
 fekszik vele karjaiban.
 Ez nem tart sokáig ugyan:
 udvaroncok hada tolong,
 15600 van náluk füttykös és dorong,
 és nem csekély bennük a szándok,
 hogy pórul járjon a zarándok.
 „Hagyjátok békén! – szól Isolda. –
 A zarándok nem tehet róla!
 15605 Látjátok: gyenge, nyavalyás.
 Hogy elbotlott, abban ő nem hibás!”
- Ez pedig Isoldának váltig
 becsére és dicsőségére válik.
 Dicsérték őt, s becsülték sokra,
 15610 hogy a nyomorult zarándokra
 bosszúja nem csap le haraggal.
 Mosolyogva szól Isold ily szavakkal:
 „Nem volna csoda a javából,
 ha szegény zarándok tréfából
 15615 zuhant volna földre velem?”
 Úgy látták: ez önfegyelem
 és finom érzület jele.

Dicséret tárgya lett jó hírneve,
személyét ki-ki nagyra becsüli.
15620 Marke mindezt igencsak figyel,
és hall ilyet, és hall olyat.
Isold ily beszédet folytat:
„Nem is tudom, mi volna jó!
Mindőtök számára belátható,
15625 hogy nem tudom már bizonyítani,
hogy Markén kívül nincs férfi, aki
karjaimba dőlt volna le,
s hogy rajta kívül fekhelye
mellettem még nem volt más férfinak!”
15630 Lovaikra felszállanak,
és útközben sok tréfaság szól
a zarándokló tarisznyásról,
mígnem beértek Carleonba.
Volt sok báró a sokadalomba’,
15635 nagyszámú papság, sok lovag
és közrendű világiak.
Püspökök és prelátusok, amint
miséznek tisztségük szerint,
megáldják a vasat és a tüzet.
15640 Ezzel az előkészület
egykettőre befejeződik.
A vas a tűzbe helyeződik.
A jóságos úrnő, Isold
aranyát, ezüstjét, amije volt,
15645 ékszereit és paripáit,
mindenféle díszes ruháit
Isten irgalmáért szétosztja,
hogy az Isten az ő okozta
vétket neki ne rója fel,
15650 és a becsülete ne vesszen el.
A székesegyházba belépve,
hallgat a szentmisére
áhitatosan és figyelmesen.
A jó úrnőn, az eszesen
15655 istenes áhítat lett úrrá.
Csupasz bőrére ing borul rá,
durva szőrből van szövete
fölötte egy gyapjú zeke,
oly rövid, hogy több, mint tenyérynivel
15660 a bokája fölött ível.
Az ujjá fel van gyűrve végig,
majdnem egészen a könyékig.
Csupasz a lába és a karja.
E látvány sokak szívét felkavarja,

- 15665 és sokan nézik részvétellen.
Hogy ruhája és ő maga ilyen,
ad okot súlyos döbbenetre.
Addigra már ott az ereklye,
melyre Isoldnak esküdnie kell.
- 15670 A püspök itt szólítja fel:
bűneiről, mik becsületbe vágnak,
adjon számot Istennek és világnak.
Ekkor Istent kéri Isolda,
hogy életét és becsületét óvja.
- 15675 A szívét s a kezét ajánlja
– közben az illő rettegés átjárja –
az eskünek s az ereklyének.
Átengedi az Isten kegyelmének
mindkettőt: kezét és szívét.
- 15680 Ő, aki óv, Ő, aki véd.
- Olyanok is egymás sarkát tapossák,
kikben akkora a gonoszság,
hogy a királyné esküvését
neki előre kőbe vésnék,
- 15685 úgy, hogy legyen keserves vége.
Irigység keserű epéje,
a gaz asztalnok, Marjodo
folyton azon munkálkodó,
hogy Isoldának kárt okozzon.
- 15690 Másfelől látszik számos udvaroncon,
hogy ők Isoldát tisztelik,
és jósorsa fontos nekik.
Zajlik köztük huzavona:
mint szóljon az eskü szava?
- 15695 Ez rosszban jár, amaz jóindulatban,
ahogy ilyenkor nem szokatlan.
A királyné így szól: „Király úr,
az esküm úgy jó, ha arra irányul,
mi neked tetszik. Csak ez számít,
- 15700 beszéljen erről bárki bármit.
Csak te magad döntheted el,
alátámaszthatom-e esküvel,
amiket mondok vagy teszek,
úgy, hogy kedvedre valók mindezek.
- 15705 Ők túl sok mindent akarnak kisüttni.
Hallgasd, mit szeretnék esküdni!
Azt, uram, hogy a testemet
egy férfinak sem lehetett
ölelés által megismerni,
- 15710 sem a karjaim közt heverni,
s nem feküdt soha más mellettem, csak te –

s még egy férfi, kit nem lehetne
 letagadni, mert esküm úgy hamis,
 akit láthattál magad is,
 15715 hogy a karjaimban hevert:
 a zarándok, a viharvert.
 Úgy segéljen égi Vezérem
 s minden Szent, kiknek segítségét kérem,
 úgy maradjak jó hírben és életben
 15720 ebben az istenítéletben!
 Uram, ha ezzel eleget nem mondtam,
 eskümet egészítsd ki nyomban
 így vagy úgy, ahogy neked megfelelné.” –
 „Urnóm – mondja a király erre –,
 15725 ennyivel bőven megelégszem,
 föltéve, hogy félre nem értem.
 Most vedd kezedbe a vasat,
 s arra nézve, amiről szólt szavad,
 segítsen ki Isten e bajból!” –
 15730 „Amen!” – szép Isold erre így szól.

Isten nevében kézbe vette,
 meghordozta, s kezét meg nem égette.
 Így látványos példára tett szert,
 és a világ előtt bizonytságot nyert,
 15735 hogy Krisztus, a Mindenható
 köpönyegként forgatható.
 Testhez illő és álló jelmez ő,
 ha okos a kérelmező;
 oly testre szabott, simulékony:
 15740 sehol sem túl vastag vagy vékony.
 Minden szív örök segítségével
 akár csalásra, akár tisztességre.
 Ha babra megy, ha véres komolyan:
 ő, amilyennek kívánják, olyan.
 15745 Ez vált nyilvánvalóvá éppen
 a ravasz Isold esetében.
 Őt hamissága megmentette:
 esküjét varázskenoácsben fürdette,
 Isten elé így tette le,
 15750 s megmaradt a becsülete.
 És a királynét attól fogva
 férje, Marke körülrajongja,
 s nagy tiszteletben részesíti.
 Megbecsüli és dicsőíti
 15755 Isoldot az ország s a nép.
 Isold szemében ami szép,
 az tetszik Markénak, s ha ő kívánja,

15760 megadja ura és királya.
Ad neki tiszteletet és vagyont.
Nincs más vágya, nincs benne másra gond.
Csak Isoldra néz, senki másra:
nincs vele szemben semmi fenntartása.
Minden gyanúja, kételye
elszállt ismét a semmibe.

Jegyzetek

- 15052.** család, „valsch”: ’alattomos, rosszhiszemű’ jelentése is van. Gottfried ugyanezt a szót, illetve a belőle képzett főnevet használja korábban a női könnyekkel kapcsolatban, ott hamiságnak és álnokságnak fordítottam.
- 15118.** eret vágatott: az érvágás a középkorban nemcsak fontos gyógymód volt, hanem a felfrsülés eszköze is számított (kb. mint egy mai wellness-hétvége), és fontos szerepet játszott a társas életben. A naptárban – az évszaktól és a csillagok állásától függően – ki voltak jelölve az érvágásra alkalmas napok. Jó barátok, családtagok egyszerre vágattak eret, és együtt pihenték ki a vérvesztésüket.
- 15125.** közös vérvesztés után, „nach gemeinlicher sache”: némely kéziratokban a „gemeinlich” (’közös’), másokban a „gemelich” (’örömteli, felüdítő’) szó szerepel jelzőként.
- 15135.** gyermeklánya: a királyné személye körüli szolgálatot ellátó, előkelő származású kislány.
- 15136.** mécses: vészhelyzet (pl. hirtelen rosszul) esetén volt rá szükség. Meggyújtása nehéz és hosszadalmas művelet volt, ezért inkább égve hagyták és eltakarták.
- 15140.** matutinum, „mettîn”: a szerzetesek hajnali imája, de laikusok is részt vehettek rajta. Marke bizonyára kegyúri jogát is gyakorolta a részvétellel.
- 15156.** Tristanhoz lopózik: nyilván az ágy túlsó széléhez, ahová a törpe nem szórt lisztet.
- 15187.** harcjáték, „ritterschaft”: szó szerint ’lovagság’, vagyis lovagi torna; ütközés, „pouder”: a párvialdal során a két küzdő test egymáshoz verődése; francia katonai műszó volt.
- 15191.** felszakadt az ere: a megvágott ér három-négy nap alatt gyógyult be. Addig kezélni kellett minden erőfeszítést, élénk mozgást.
- 15199.** bársony és selyem, „purper unde plîat”: a „purper” általában bíbort jelent, itt azonban egy bolyhos felületű – és biztosan nem bíborszínű – szövetről van szó. A „plîat” brokátszerű, aranyszálakkal átszőtt selyem volt.
- 15273.** kétség, „zwîvelbürde”: Gottfried szóalkotása.
- 15303.** zsinat, „conclîje”: olyan – országos szintű – egyházi törvényszék, mely házassági ügyekben (is) illetékes dönteni. Isoldával szemben nemcsak házasságtörés a vád, hanem felségsértés, az uralkodó iránti hűtlenség is.
- 15305.** püspök, apát, „antisten” (a latin „antistes” szóból): szó szerint ’előljárók’.
- 15518–15642.** és **15693–15764.** sor: az istenfítélet-epizódot, kissé rövidítve, Weöres Sándor is lefordította, a rá jellemző költői virtuozitással. Lásd: ÉNEKELJ, ARANYMADÁR! (Középkori német költők antológiája.) Bpest, 1960. 224–230. o.
- 15528.** magát a próbának alávetette: egyelőre még csak az elvi beleegyezésről van szó. Ha ezt Isolda megtagadná, azonnal bűnösnek nyilvánítanák, és elítélnék.
- 15531.** Carleon, Gottfriednél „Carlîun”: római eredetű kisváros Dél-Walesben, Newport mellett. A hagyomány szerint Arthur király székhelye volt. Gottfried valamelyik – Arthur és Tristan mondáit összekapcsoló – forrása ezért is helyezhette ide az istenfítéletet.
- 15534.** marad egyedül: vagyis nyilván őrizet alatt, mely azonban nem lehetett szigorú, ha Isolda el tudott juttatni egy levelet Tristanhoz (l. 15554. sor).

- 15541.** megigazul vagy beigazolódik: a „wârbaeren” ige két ellentétes jelentését a fordítás két különböző szóval adja vissza.
- 15552.** Isten nemesember: az eredetiben „vil verre uf gotes höfscheit”. A frivolan hangzó verssort kétféleképpen lehet értelmezni. Vagy arra gondol Isolda, hogy Isten uralkodó, és már csak ezért sem lehetnek tőle idegenek az udvari erények, vagy arra, hogy a maga módján Isten is (előkelő) férfi, akinek számítani lehet a nagyvonalúságára. Ha ez utóbbit fogadjuk el, akkor Isten „udvarképes” vagy „nagyúri” miveltnak emlegetése már a 15733–15750. sorok szatirikus kifakadását készíti elő.
- 15554–5.** írt... Tristannak: Gottfried semmit sem mond róla, de nyilvánvaló, hogy az érvágásepizód után Tristan elmenekült az udvarból, és elrejtőzött.
- 15558.** komp: valószínű, hogy Marke és kísérete a Londonból Carleomba vezető utat nem hajón, hanem szárazföldön tette meg. (A hajóút sokkal hosszabb lett volna.) Ez esetben Bristol felől kelhettek át a Severn folyón.
- 15578.** udvaronc, „ritter” (lovag): ha Isolda elfogadná egy ismerős udvaronc szolgálatát, később azzal gyanúsíthatnák, hogy gyógyírt vagy varázsszert kapott tőle a tűzpróba ellen.
- 15632.** tarisznyás, „baltenaere”: a „balte” (durva posztóköpönyeg) viselője, átvitt értelemben 'csavargó, koldus'.
- 15639.** megáldják a vasat és a tüzet: a „daz gerichte” itt nem a törvényszéket vagy a bizonyítási eljárást, hanem annak eszközeit jelenti. Az istenítelet nem lehetett érvényes a tüzes vasra mondott egyházi áldás nélkül.
- 15732.** meghordozta, „[si] truog ez”: korabeli jogi szakkifejezés. A vádlottnak meghatározott súlyú izzó vasat kellett a templom kertjében vagy előcsarnokában körbehordania. Ha eldobta vagy elejtette, akkor nem állta ki a próbát.
nem égette: három nap várakozás után volt szokás megvizsgálni, van-e a vádlott kezén égési sérülés. Gottfried ezt a procedúrát már nem részletezi.
- 15733–15750.** Ez a mű egyik legtöbbet vitatott részlete. Nem hihető, hogy Gottfried blaszfémia-ára vetemedne; inkább azokat bírálja, akik szerint Krisztus köpönyegként forgatható („wintschaffen else ein ermel”), vagyis akik alkudozni próbálnak Istennel, és ezáltal káromolják. Az írói eszköz – a bírált személyek szájába adni azok valóságos vagy állítólagos nézeteit – a középkori satíra bevált eszköze volt, de már a bibliai Példabeszédekben is találkozunk vele.
- 15748.** esküjét varázskenőcsben fürdette, „ir gelüppeter eit”: a „luppe” jelentése 'gyógyír, varázskenőcs' vagy 'méreg'. (Morold is azt mondja mérgezett kardjára, hogy „toedeg unde gelüppet”, 6943. sor.) Eszerint Isolda nem a kezét kente be gyógyírral vagy varázsszerral, hanem az esküjét.

Hans Sachs

ASZTALI ILLETLENSÉGEK

Mann Lajos fordítása

Gorombiántól ez ének,
az ő bugyuta könyvének
„Ostobaság” fejezete
van eme tanokkal tele:
„Halld, ember! Te vendégségben
kezet ne moss semmiképpen!